

С. В. Задорожна, канд. філол. наук, доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
zadorojna1956@ukr.net

ТЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОКРИТИКИ У ПОЕМАХ Т. ШЕВЧЕНКА ПЕРІОДУ ЗАСЛАННЯ

Присвячено осмисленню однієї з основних і найменш досліджених проблем творчості Т. Шевченка – проблеми національної самокритики. Об'єктом осмислення послужили поеми періоду заслання ("Іржавець", "Чернець", "Москалева криниця"). Основну увагу автором зосереджено на характеристиці їх образно-смислового та виражального ряду. Проаналізовано причини звернення Т. Шевченка до проблеми національної самокритики, її семантику. Наголошено на необхідності розкодування прихованих смислів, а також перегляді заявлених інтерпретацій названих поем.

Ключові слова: Шевченко, поема, Мазепа, Палій, Максим-москаль, самокритика, історія України, еліта, національний гріх, докір, оскарження.

Небезпідставно сказано, що Шевченка розуміємо настільки, наскільки розуміємо себе, "відтак усяке пізнання Шевченка виявляється національним самопізнанням" [1, с. 33]. Напевно до Шевченка його земляки, в Україні і не в Україні суцці, так і не дослухались, не відчитали сповна його Слово як послання Пророка своєму народу, як лист у вічність, спроектований на прийдешність і перейнятий уболіванням за її долю. Бо не зрозуміли себе, не стали самі собою відповідно до Божого замислу, тому й не вловили, що поряд з надією на відродження і преображення України (згадаємо: "Оживуть степи, озера...") маємо у Шевченка й інші рядки:

Погибнеш, згинеш Україно,
Не стане знаку на землі [6, с. 527].

У версії поета – не від зовнішніх ворогів, а від "синовніх гріхів": безчестя, зради, криводушія":

Сама розіпнешся. Во злоби
Сини твої тебе уб'ють... [6, с. 527].

У Шевченковій поезії, як і у старозавітніх пророків, сила і всепоглинаючої любові, і всеспопеляючого гніву, бо справжня любов завжди вимоглива. По праву оборонця честі і гідності свого народу, поряд з націєвиправданням і утвердженням, Т. Шевченко демонстрував і націєзвинувачення, справедливе оскарження.

Поет не міг не перейнятися супокійним настроєм, спостерігаючи не лише соціальну й національну неволю, а й переживаючи за невольництво духовне: темних, покірних, "убогих серцем" рабів незрячих, гречкосіїв. Було й іншого "добра чимало": перевертнів, "дядьків отечества чужого" ("Галаганів, і Киселів, і Кочубеїв-Нагаїв"), шашелів на національному тілі. Були й нікчемні представники провідної верстви ("сліпі, криві і горбаті") – втомлені, залякані і малосвідомі. Одним словом, "стид наш", як узагальнить поет все те "добро" у поемі-містерії "Великий льох". Тому, тавруючи зловорожість українців супроти самих себе, поет, застерігаючи, благає: "Схаменіться! Будьте люде!".

Розглядаючи бінарну структуру "пани-люди" у творчості Т. Шевченка, літературознавці зловорожість, злоносність, як правило, приписували панам, а джерелом морального і духовного здоров'я, за їх потрактуванням, були саме "люди" [8]. Отже, й не дивно, що тема національної самокритики, яка у творчості Т. Шевченка є однією з основних і наскрізних, як самодостатня не лише не осмислювалась, а й не ословлювалась, а тому не заявлена навіть у такому виданні, яким є "Шевченківська енциклопедія".

У роки заслання словообраз "стид наш" конкретизується у поезії Т. Шевченка щонайперше у площині самозради, самозанепащеності, неволі духа, свідчення чому маємо у поемах "Іржавець", "Чернець", "Москалева криниця". Без особистого гіркого досвіду, набутого у "незамкненій тюрмі" у кос-аральській пустелі, того б не сказалось. Неволья особиста поглибила думи про неволю національну, її причини і сутність.

"Я не розглядив дна тії бездни, в котору впав, – писав до М. Лазаревського Т. Шевченко, а тепер як розгледів, то душа моя убога розсипалась, мов пилина перед лицем вітру... Опріч того, що нема з ким щире слово промовити, опріч нудьги, що впилась, мов люта гадина, опріч всіх тих, що душу катують, Бог покарав мене ще й тілесним недугом [...]. Я тепер, мов Іов на гноїщі,

тільки мене ніхто не провідає. Так мені тепер тяжко, так тяжко, що якби не надія хоч коли-небудь побачить свою безталанну країну, то благов би Господа о смерті [3, с. 81]". Діалог з самим собою породжував важкі думи, певну кризу, світлоглядну і духовну. "Теперь и только теперь я вполне уверовал в слово: "Любя наказую вы" [3, с. 158], – сповідався Т. Шевченко графині Анастасії Толстій, усвідомивши неможливість катарсису без страждання. Для преображення людини, для духовного відродження народу потрібний точний діагноз недуги, щоб вилікуватись, повернути гідність і самоповагу. Почуттям глибокої любові до свого народу і певного болю за його безталання і було обумовлене оте розуміння – "Любя наказую вы".

"І покараний, він ще твердіше стояв на тому, за що дістав кару, ще гостріше картав несвободу, тиранію, кріпацтво, царів. Ці головні ідеї його творчості тільки глибшали", – писав І. Дзюба про ідейно-змістові особливості творчості Т. Шевченка періоду заслання [2, с. 458]. Вважаючи монографію І. Дзюби чи не найзначнішим зразком сучасної шевченкознавчої рецепції, все ж дозволю собі із даним твердженням вченого погодитись у частині "картання несвободи", бо, зважаючи на вирок, Шевченку доводилося все ж стишувати свій політичний темперамент. У роки заслання на передній план виходить не політична, а особистісно-психологічна лірика, а з-поміж поем переважають поеми історичні і соціально-побутові, на зразок згаданих вище творів ("Іржавець", "Чернець", "Москалева криниця").

Т. Шевченко знову повертається до зболених роздумів про ті моменти української історії, які могли бути поворотними, але не стали, зокрема до мазепинської доби. За тих обставин засланий поет і водночас рядовий Оренбурзького батальйону зважився на крок цілком ризикований, адже йшлося йому про "злочинця" Мазепу. Власне приниження, особиста неволя подвоювалися переживаннями за неволю національну, що й обумовило появу поем "Іржавець" та "Чернець". Як і в "Посланні...", поет веде у них судну мову про одвічну трагедією України: роз'єднаність, відсутність соборування навколо спасенної для України визвольної ідеї. Гетьман Іван Мазепа та фастівський полковник Семен Палій так і не змогли порозумітись між собою. Зболеним

докором, гіркою досадою звучать рядки про брак одностайності представників національного проводу:

Нарадила мати,
Як пшениченьку пожати,
Полтаву достати.
Ой пожали б, якби були
Одностайне стали
Та з фастовським полковником
Гетьмана єднали [6, с. 332].

У даних рядках вчувається, що поет дорікає не лише фастівському полковнику Семену Палію, а всім нам за брак єдності і одностайності. Оглядаючи печальним поглядом панораму полтавської поразки, поет промовляє від імені всеукраїнського болю, коли говорить про втечу запорожців з Хортиці "у Крим до хана", де вони й заснували з його дозволу "нове горе-Запорожжя":

Чули, чули запорожці
З далекого Криму,
Що конає Гетьманщина,
Неповинно гине.
Чули, чули небожата,
Чули, та й мовчали.
Бо їм добре на чужині
Мурзи завдавали [6, с. 333].

Хребет козацькій нації ламали не лише царськими багнетами й штиками. Він втрачав пружність і від схиляння, звички до неволі, приспаності, безвольної покори, байдужості до української долі, що у розумінні Шевченка було одним із найтяжчих гріхів, ним так і не прощених. У такі моменти амплітуда його переживань досягає найвищої точки. Апелюючи до почуття національного сорому, честі, елементарної людської гідності, поет від розмислу переходить до ліричного відступу, який обпікає душі земляків гнівом, докором, сарказмом.

Його плач за "дітками", яких погнали на фінські болота будувати Петрову столицю, поглиблюється святими слізьми

Матері Божої, що плаче за козаками "в Іржавиці в мурованім храмі". Тим самим, докоряючи українцям за фатальний розбрат, Шевченко все ж залишає їх з вірою у заступництво Богоматері, а отже, праведність свого шляху. І хоч фінал Мазепиноного вибору був трагічним, поет визнає за Мазепою історичну правоту.

Важливо зауважити, що в оцінці образу Мазепи Т. Шевченко відрізняється від тенденції зображення гетьмана як у європейській літературі, де він подається як палкий коханець, вродливий красень (у Байрона, Гюго, Бр. Залеського), так і від "історій" Д. Бантиша-Каменського, М. Маркевича, "Історії Русів" автора-аноніма. Остання історіографічна пам'ятка, хоч і мала автономістський зміст, Мазепу засуджувала за союз із Карлом XII, а його відхід від Петра I пояснювала особистою образою гетьмана. Натомість фахівський полковник Семен Палій, за концепцією безіменного автора, – постать цілком позитивна, антипод зрадника Мазепи. До речі, подібні оціночні коментарі образів Мазепи і Палія маємо в абсолютній більшості шевченкознавчих праць, виданих в Україні до набуття нею незалежності. Таке коментування – зразок колоніальної критики, шевченкознавчий фальсифікат, бо у Шевченка йдеться і не про те, і не так.

У Шевченка – своя правда, правда митця, слово якого було охоронною грамотою народу, а тому так гостро він картає тих, хто призвів, і то після стількох жертв, до втрати волі, хто був призвідцем "тяжкого лихоліття" його "сердешної України". Найбільше перепало від поета тим представникам національної еліти, які відповідальні за несправедний історичний вибір або ж пішли проти своїх, запродалися, зрадивши тим самим і самих себе. І тоді його слово набуває потужного емоційного звучання, що заявляє про себе у різних формах: іронії, пародії, докору, жалю, зітхання, досади, гнівного оскарження і навіть прокляття. Така емоційна амплітуда, настроєве нюансування і, сказати б, міксування емоцій часто дезорієнтують не лише читачів, а й критиків, які, вловлюючи одне, не помічають іншого. Так сталося і у випадку Семена Палія, як, до речі, і Максима із "Москалевої криниці". Навіть такий авторитетний вчений, як І. Дзюба у своєму авторському томі найновішої "Історії української

літератури" називає Шевченкового персонажа "легендарним", добираючи відповідні цитати для підтвердження його позитивності" [2, с. 480], і оминувши ті, які передають ставлення до С. Палія самого Шевченка.

Поема "Чернець" (1847 р.) починається ліричним зачином, що передає жаль поета з приводу сподіваного, того, що було і втратилось, – братерської нашої волі". Цей вступ – камертонний настрої до розповіді про того, хто обумовив Шевченкову тугу. Зміст поеми має кадрову, кіноматографічну структуру. Семен Палій, колишній козацький ватажок, влаштовує у Києві на Подолі велелюдне гуляння, як то і належало козаку, що вирішив "попрощатись" із світом і усамітнитись на старості у монастирі Межигорського Спаса. Палія товариство проводить так, що "аж курява встала": відрами вино розливають, звучать пісні, грають музики, запорожці в хмільному танці червоними шароварами метуть Поділ, а між ними й старий Палій "ударив в закаблуки... та ще й приспівує козак" [6; с. 336]. І раптом буйна веселість змінюється усамітненням у монастирі. Картину експресивного, гомінкого дійства заступає інший кадр: за Палієм зачинається монастирська брама – і він залишається сам на сам зі своїми спогадами і думами.

І тихнуть Божії слова,
І в келії, неначе в Січі,
Братерство славне ожива.
І сивий гетьман, мов сова,
Ченцеві зазирає в вічі [6, с. 338].

Цитований фрагмент – кульмінація психологічної драми: мовчазний діалог Палія і Мазепи, "сивого гетьмана", який спонукає того, хто з ним не еднався, до сповіді, виповідання самому собі найсокровеннішого. Схвильованість ченця при спогадах про минуле, болючі переживання ним подій, пов'язаних із іменем Мазепи, майстерно передано автором системою трьох крапок, що є водночас і фігурою умовчання, і недомовленості пережитого: "...Москва // Бори, сніги і Єнісей... // І покотились

із очей // На рясу сльози..." І раптом, замість співчуття, як удар батогом, присуд автора:

...Бий поклони!
І плоть старечу усмиряй...
А серцеві не потурай
Воно тебе в Сибір водило,
Воно тебе весь вік дурило.
Приспи ж його і занехай
Свою Борзну і Фастовщину,
Загине все, ти сам загинеш.
І не згадають, щоб ти знав...
І старець тяжко заридав" [6, с. 338].

Така градація настрою Палія – від зажури до сліз – ридання – свідчить не лише про трагічність постави Шевченкового ченця, а й про ставлення автора до свого героя. У Шевченковому докорі вловлюються інвективні ноти, тому про жодне протиставлення "славного" Палія "зрадникові" Мазепі у поемі "Чернець" не йдеться. Недаремно твір завершується каяттям С. Палія, якому нелегко відшукати відповідь на власне ж питання: "Для чого я на світ родився, // Свою Україну любив?" Все, що йому залишилось, – це спокутувати провину через розмову із Всевишнім і молитву за Україну. Провина ж, за Шевченком, у єднанні з Петром, а не з Мазепою, що розцінюється поетом не інакше, як національне ренегатство. Поза поемою "Іржавець" таке коментування є непереконливим. Саме тому обидва ці тексти слід трактувати як бінарну пару, поетичний диптих, основні розмисли якого – в аспекті відповідальності за долю України.

Надзвичайно цікавий варіант національної критики маємо в обох редакціях поеми "Москалева криниця" (1847 і 1857 рр. написання), центральний герой якої – Максим, сирота убогий, наймит, прозваний у селі москалем за перебування у москалях "за Катерини за цариці". На перший погляд видається, що Т. Шевченку йдеться не про критику, а про праведність тих представників народу, що своєю чинністю і поведінкою протистоять громаді "сірих сіромах" – "капусті головатій". Та й творчість перших позазасланських років є доказом пошуків саме

такого героя. Згадаймо Алкіда із "Неофітів" чи юродивого з однойменної поеми, якого таким громада прозвала за те, що ризикнув: "сатрапа в морду затопив". У Шевченка інше поіменування: "Найшовсь-таки один козак // Із міліона свинопасів" [6, с. 496].

Так-от, Максим придбав мозольною працею грошенят, "одежу справив, жупанину, // Та ні відсіль, і ні відтіль // На ту сирітську копійчину // Купив садочок і хатину, // Подякував за хліб, за сіль // І за науку добрим людям, // Та до вдовівни навпростець // Шелесть за рушниками!" [7, с. 348]. Та не судилося йому споживати заробленого добра з жінкою та діточками, стало воно муляти очі заздрісникам, таким само сірякам, наголошує автор. Вони й пустили за вітром і хату, і дітей у ній. "До стебла все погоріло".

А сусіди, і багаті
І вбогі, раділи.
Багатії, бач раділи,
Що багатше стали,
А убогі тому раді,
Що з ними зрівнялись! [7, с. 52].

Образ сплюндрованої хати у творчості Шевченка є образом амбівалентним. У цьому випадку картина Максимової пустки – непрямий докір автора громаді "сіряків сірісіньких", неприйняття ним заздрості як, на жаль, атрибутивної риси українців, свідчення чому зафіксовані у низці народних фразем, казок, анекдотів. Така громада не співвідноситься з християнською етикою, Шевченковим моральним ідеалом, а тому навіть за відсутності авторських ліричних рефлексій, бо ж розповідь веде оповідач з народу, відчувається негачія автора до такої непривабливої риси національного організму, як і до поведінки Максимової Катрусі, що "з москалями десь помандрувала" [7, с. 53]. Ім'я Катерина і її мандри, – по суті, образна формула омосковлення як переступу, гріха супроти національного колективу, про що вже йшлося у відомій Шевченковій поемі.

А Максим – праведник, бо добровільно пішов у солдати за якогось "вдовиченка". Повернувшись калікою, викопав людям криницю при дорозі, хоч не всі сприймали його жертвність, бо "знаєш, люде,

// Втоплять і задушать" [7, с. 54], як спостеріг оповідач. І тільки по смерті громада вшанувала Максимову добродію добрим словом і гідною пам'яттю. "Отак живіть, недоуки", – підсумовує свою розповідь народний оповідач, демонструючи тим самим певну відстороненість автора від оповіданого.

Здавалось би, все сказано і пояснено, а Шевченко не заспокоївся, повернувся до "Москалевої криниці" через десять літ, подавши її другу, дещо змінену у сюжеті редакцію. "Я уже в Астрахані, вчора бачився з тим Єленьвим, на ім'я которого просив я тебе переслать мені письмо о *"Москалевій криниці"*. Письма твоего нема, і я тепер не знаю, що й думать [...]. Чи получив мою *"Москалеву криницю"*? Мене вона турбує", [3, с. 178] – писав Т. Шевченко до кошового отамана Я. Кухаренка 15 серпня 1857 р. Саме йому і була присвячена поема у редакції 1857 р. Неспокій Т. Шевченка І. Дзюба пояснює невичерпаністю теми "Москалевої криниці" з її "глибокою символікою самого чину копання криниці для людей" [2, с. 494], а також засланським досвідом поета, який загострив і закріпив його релігійне світовідчуття, його християнське розуміння гріха і праведності. Таку думку у свій час висловлював ще М. Драгоманов, називаючи Шевченка "біблійцем" за його повсякчасну співвіднесеність з досвідом Біблії, за новизну його думок. Та й сам Шевченко у листі до своєї "святої заступниці", графині А. Толстої, писав про своє десятирічне "частилище": "Я теперь чувствую себя, если не совершенным, то по крайней мере безукоризненным христианином" [3, с. 158]. Але є й інший, датований тим самим 1857-м роком запис Шевченка у його щоденнику, який застерігає від однозначних оцінок і коментарів надзвичайно складних, багаторівневих за смислами і настроями Шевченкових творів: "Мне кажется, что я точно тот же, что был и десять лет тому назад. Ни одна черта в моем внутреннем образе не изменилась" [2, с. 519].

Отож заради чого поет десять літ тримав у пам'яті ту "Москалеву криницю"? Чи лише заради того, щоб ще раз наголосити праведність Максима, його святість? Чи для того, щоб з висоти нового засланського досвіду увиразнити своє розуміння абсолютного добра і абсолютного зла, бо ж оповідач

2-ої редакції поеми – таврований варнак, злочинець, убивця Максима? Більшість дослідників (Л. Білецький, Л. Плющ, Ю. Шевельов) саме й наголошують на праведності Масима-москаля, погоджуючись з думкою, що шлях від першої "Москалевої криниці" до другої – це шлях від праведності до святості (рецептивний дослідницький ряд досить розлого представлений І. Дзюбою у його авторському шевченкознавчому томі [2, с. 496].

Сюжет 2-ої редакції поеми розходиться з її першою редакцією лише в кількох епізодах: хату Максима із-за заздрощів і ревнощів підпалив сільський парубок, він і втопив москаля у викопаній ним криниці, потрактуючи свій злочин як вчинок диявола. Але є у новій редакції епізод, до якого діаспорний літературознавець Я. Розумний рекомендує придивитись "примруженим оком". У москаля Максима скалічено, підстрелено чи то ліву, чи то праву ногу, а за каліцтво ще й відзначено медаллю і хрестом.

А Максимові кривому
Нічого не вадить;
Шкандибає на милиці
І гадки не має.
А в неділеньку святую
Мундир надіває,
І медаль, і хрест причепить,
І заплете косу,
Та ще й борошном посипле.
Я не знаю й досі,
Нащо воно москалі ті
Коси заплітали,
Мов дівчата, та святее
Борошно псували? [7, с. 351].

А в неділю, продовжує оповідач, убереться, мов генерал, і йде у церкву святі книги читати, бо вивчився у москалях. У будень же – "трудолюбивий, роботящий", все працює, бо "треба работати, // Було, скаже по-московськи" [7, с. 353]. Попри дистанційованість автора від оповіданого, відсутність його прямого коментаря, все ж у доборі відповідних портретних рис і показі повсякденної

чинності Максима вчувається, що він іронізує над своїм омоскаленим "генералом" у чужій перуці, медалях і хрестах. У пікінерах він набрався й чужого мислення: смиренності, безвольності, пасивності. За пильної уваги до тексту читач не може не помітити того ж таки міксування різномістових епізодів, коли за добродійністю героя (копає ж бо криницю для спраглих) проступають обриси іншого, завуальованого іронією образу не лише скаліченого фізично, а й зламаного духовно Максима-москаля. Тим самим нова редакція, поряд із іншими темами, заявляє і Шевченкову критику москальства як малоросійства – риси не генетично української, а набутої в імперських "обіймах". Про малоросійський аспект Шевченкової критики свідчить і відповідна присвята "Москалевої криниці" 1857 року отаманові Чорноморського війська Якову Кухаренку, який і на чужині "остався добрим козаком" [3, с. 119].

Такий кут зору потребує і перегляду символіки "москалевої криниці". Можливо, і цю воду, як "кляту воду" у відрах дівчат із "Великого льоху", слід трактувати як отруйну, що занпащує душі тих, хто її черпає? Питання риторичне, як і інше: "Чи "вичерпано" коментарями усю глибину Шевченкової "Москалевої криниці"? Тексти генія настільки глибинно складні, змістово всеоб'ємні, що жодну із інтерпретацій абсолютизувати не вдається. Тим паче, коли йдеться про одну із наскрізних і найменш прочитаних тем його творчості – тему національної самокритики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Забужко Оксана. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / Оксана Забужко. – К.: Абрис, 1997 – 142 с.
2. Історія української літератури : у 12 т. – К.: Наукова думка, 2014. – Т. 4.– 782 с.
3. Листування Тараса Шевченка : репринтне видання. – Черкаси: Брама – Україна, 2013. – 1056 с.
4. Розумний Ярослав. Чи вичерпано "Москалеву криницю"? / Ярослав Розумний // Світи Тараса Шевченка. – Нью-Йорк, 1991. – С. 91–110.
5. Шевченківський словник : у 2 т. – К.: Наукова думка, 1977 – Т. 2 – 410 с.
6. Шевченко Т. Кобзар. – К.: Радянська школа, 1983. – 608 с.
7. Шевченко Тарас. Повне зібрання творів : у 12 т. – К.: Наукова думка, 1991. – Т. 2 – 590 с.
8. Шевчук Валерій. "Personae verbum" / Валерій Шевчук. – К.: Твім-інтер, 2001. – Р. 73–137; Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка. – К.: Наукова думка, 2008. – 373 с.

REFERENCES

1. Zabuzhko Oksana. Shevchenkiv mif Ukrainy. Sproba filosofskoho analizu [Shevchenko's myth of Ukraine. An attempt at philosophical analysis]. – K.: Abrys, 1997 – 142 s. (in Ukrainian).
2. Istoriiia ukrainskoi literatury[History of Ukrainian Literature]: u 12 t. – K.: Naukova dumka, 2014. – T.4 – 782 s. (in Ukrainian).
3. Lystuvannia Tarasa Shevchenka: reprintsne vydannia[Correspondence of Taras Shevchenko: reprint edition]. – Cherkasy: Brama – Ukraina, 2013. – 1056 s. (in Ukrainian).
4. Rozumnyi Yaroslav. Chy vycherpaiemo "Moskalevu krynytsiu"? [Have we ladled the "Moskaleva krynytsia"?] / Yaroslav Rozumnyi // Svity Tarasa Shevchenka. – Niu-York, 1991. – s. 91–110. (in Ukrainian).
5. Shevchenkivskiyi slovnyk[Shevchenko's Dictionary]: u 2 t. – K.: Naukova dumka, 1977 – T.2 – 410 s. (in Ukrainian).
6. Shevchenko T. Kobzar[Kobzar]. – K.: Radianska shkola, 1983. – 608 s. (in Ukrainian).
7. Shevchenko Taras. Povne zibrannia tvoriv [Shevchenko Taras Full Collection of works]: u 12t. – K.: Naukova dumka, 1991. – T. 2 – 590 s. (in Ukrainian).
8. Shevchuk Valerii. "Personae verbum"["Personae verbum"] – K.: Tvim-inter 2001 – p. 73–137; Temy i motyvy poezii Tarasa Shevchenka. – K.: Naukova dumka, 2008. – 373 s. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 13.09.20

S. V. Zadorozhna, PhD, Associate Prof.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv
zadorojna1956@ukr.net

THE THEME OF NATIONAL SELF-CRITICISM IN T. SHEVCHENKO'S POEMS OF THE PERIOD OF EXILE

The relevance of the article is due to the fact that this topic is one of the main and central in the work of Taras Shevchenko and, unfortunately, the least researched.

During the years of exile, it is concretized in the plane of self-betrayal, captivity of spirit, lack of responsibility for the fate of Ukraine by representatives of the national leadership.

For analysis, the author of the article selected the most complex texts depicting the most tragic pages of Ukrainian history – the poems "Irzhavets", "Chernets", "Moskaleva krynytsa". The main focus is on situations and images that embody national shame and sin, in particular on the images of Hetman Mazepa and Colonel Pali. It is noted that in assessing the image of Mazepa, T. Shevchenko differs from the tendency to portray Hetman Mazepa both in European literature and in domestic artistic and historiographical monuments.

The main attention in the article is focused on the interpretive specifics, on the peculiarities of the interpretation of the psychological drama of the central characters. Characteristic stylistic features of texts are considered.

Based on the analysis of the value-semantic parameters of both editions of another poem of the period of exile "Moscaleva krynytsa" the author of the article presents his version of both the symbolism of the name and the essential features of the central character. At the same time, the illegality of absolutization of any interpretations, the reason for which is the depth of Shevchenko's texts, is emphasized.

Keywords: *Shevchenko, poem, Mazepa, Palii, Maksym-moskal, self-criticism, history of Ukraine, elite, national sin, reproach, appeal, condemnation.*